

Vidhyayana - ISSN 2454-8596

An International Multidisciplinary Peer-Reviewed E-Journal

www.vidhyayanaejournal.org

Indexed in: Crossref, ROAD & Google Scholar

22

ગુજરાતમાં બાળ આરોગ્ય અને બાળ મૃત્યુના વલણોનો અભ્યાસ

Anita Laljibhai Parmar

M.A. (Gold Medallist), M. Phil, GSET

Research Scholar, Economics

Bhakta Kavi Narsinh Mehta University, Junagadh.

સારાંશ:

બાળક તંદુરસ્ત તો રાષ્ટ્ર તંદુરસ્ત. આજના બાળકો જ આવતીકાલના રાષ્ટ્રનું ભવિષ્ય છે. બાળકો જન્મથી જ તંદુરસ્ત હશે તો ભવિષ્યમાં તે સક્ષમ વ્યક્તિ બનશે. તંદુરસ્ત બાળક પોતાનું સર્વશ્રેષ્ઠ પ્રદાન પોતાના અને રાષ્ટ્રના વિકાસમાં આપી શકે. બાળ આરોગ્ય સુધારવું અને જાળવી રાખવું ખૂબ જરૂરી છે. બાળકોના શ્રેષ્ઠ આરોગ્ય માટે અનેક યોજનાઓ અમલમાં મુકવામાં આવી છે. તેના દ્વારા સારા પરિણામો પણ મળ્યા છે પરંતુ હજુ પણ બાળકોનું આરોગ્ય થોડું નબળું જોવા મળે છે. પ્રસ્તુત શોધ પેપરમાં ગુજરાતમાં બાળ આરોગ્યની સ્થિતિ અને બાળ મૃત્યુદરના વલણોનો અભ્યાસ કરવામાં આવ્યો છે.

ચાવીરૂપ શબ્દો: ગુજરાત, બાળ આરોગ્ય, બાળ મૃત્યુદર

૧.૧ પ્રસ્તાવના

આરોગ્ય ક્ષેત્રે અનેક પડકારો રહેલા છે તેમાં બાળ અને માતૃ આરોગ્ય એક મોટો પડકાર છે. રાષ્ટ્રના ઉજ્જવળ ભવિષ્ય માટે બાળકનું તંદુરસ્ત હોવું ખૂબ જરૂરી છે. બાળકોના આરોગ્યને સુધારવા માટે તથા બાળ મૃત્યુને રોકવા માટે અનેક પગલા લેવામાં આવ્યા છે છતાં વસ્તીવધારો, ગરીબી, અલ્પ શિક્ષણ, સજાગતાનો અભાવ, આરોગ્ય અંગે જાગૃતિનો અભાવ,

સામાજિક-આર્થિક પરિસ્થિતિ વગેરેની અસરની કારણે માતા અને બાળકનું આરોગ્ય નબળું જોવા મળે છે. આયોજનની પહેલાના વર્ષોની તુલનાએ બાળ આરોગ્યમાં સુધારો થતો જોવા મળે છે. ભારતના દરેક રાજ્યમાં બાળ આરોગ્યની સ્થિતિ જુદી જુદી જોવા મળે છે. પ્રસ્તુત શોધ પેપરમાં ગુજરાતમાં બાળ આરોગ્ય અને બાળ મૃત્યુદરના વલણોની ચર્ચા કરવામાં આવી છે.

૧.૨ સંશોધન સમીક્ષા

Nutritional Indicators for Gujarat, Its Determinants and Recommendation: A Comparative Study of National Family Health Survey-4 and National Family Health Survey-5 શોધપેપરમાં જણાવ્યા અનુસાર ગુજરાત કુપોષણ અને એનીમિયા સામેના પડકારોનો સામનો કરી રહેલા રાજ્યોમાંનું એક છે. આ સંશોધનમાં ગુજરાતના જિલ્લાઓમાં પોષણનો અભ્યાસ કરવામાં આવ્યો છે. પાંચ વર્ષથી ઓછી ઉંમરના ઉંમરની તુલનામાં ઓછી ઊંચાઈ ધરાવતા અને ઊંચાઈની તુલનામાં ઓછુ વજન ધરાવતા બાળકોમાં વધારો જોવા મળ્યો હતો. તમામ વયજૂથના લોકોમાં એનીમિયાનું પ્રમાણ વધુ જોવા મળ્યું હતું. ઓછા વજનવાળા બાળકો સૌથી વધુ બિહારમાં અને ત્યાબાદ ગુજરાતમાં જોવા મળે છે. ભારતમાં બાળકોમાં જોવા મળતું કુપોષણ એક ગંભીર પડકાર છે. ગુજરાતમાં પાંચ જિલ્લાઓમાં ૫૦ ટકાથી વધુ બાળકો કુપોષિત જોવા મળ્યા હતા. રાષ્ટ્રીય કુટુંબ આરોગ્ય સર્વેક્ષણ-૫ મુજબ પાંચ વર્ષથી ઓછી ઉંમરના ઉંમરની તુલનામાં ઓછી ઊંચાઈ ધરાવતા બાળકો, ઊંચાઈની તુલનામાં ઓછુ વજન ધરાવતા બાળકો, ઓછા વજનવાળા બાળકો અને મેડસ્વી બાળકોમાં વધારો થયેલ જોવા મળે છે.

૧.૩ સંશોધનના હેતુઓ

૧. ગુજરાત રાજ્યમાં બાળ આરોગ્યની સ્થિતિ તપાસવી.
૨. ગુજરાતમાં બાળમૃત્યુના વલણો તપાસવા.

૧.૪ સંશોધન પદ્ધતિ

પ્રસ્તુત શોધ પત્રમાં વર્ણનાત્મક સંશોધન પદ્ધતિ દ્વારા સંશોધન કરવામાં આવ્યું છે. ગૌણ માહિતીમાં રજીસ્ટ્રાર જનરલ ઓફ ઇન્ડિયા દ્વારા બહાર પાડવામાં આવેલ સેમ્પલ રજીસ્ટ્રેશન સિસ્ટમ સ્ટેટેસ્ટિકલ અહેવાલ અને રાષ્ટ્રીય કુટુંબ આરોગ્ય સર્વેક્ષણ અહેવાલના આધારે હેતુઓને અનુરૂપ માહિતી એકત્ર કરી તેનું અર્થઘટન કરવામાં આવ્યું છે.

૧.૫ ગુજરાતમાં બાળ આરોગ્યની સ્થિતિ

ગુજરાતમાં બાળ આરોગ્યની સ્થિતિ નીચે મુજબ છે.

કોષ્ટક ૧.૧ ગુજરાતમાં બાળ આરોગ્ય સૂચકાંક

ક્રમ	બાળ આરોગ્ય સૂચકાંક	૨૦૦૫-૦૬	૨૦૧૫-૧૬	૨૦૧૯-૨૦
૧	જન્મના એક કલાકની અંદર સ્તનપાન કરનાર ૩ વર્ષથી ઓછી ઉંમરનાં બાળકો	૨૭.૧	૪૯.૯	૩૭.૮
૨	માત્ર સ્તનપાન પર આધારિત ૬ મહિનાથી ઓછી ઉંમરનાં બાળકો	૪૭.૮	૫૫.૮	૬૫.૦
૩	ધન અથવા અર્ધ-ધન ખોરાક અને માતાનું દૂધ લેનાર ૬ થી ૮ મહિનાના બાળકો	૫૪.૧	૪૯.૪	૪૨.૦
૪	પર્યાપ્ત ખોરાક મેળવનાર ૬ થી ૨૩ મહિનાના બાળકો	-	૫.૨	૫.૯
૫	પાંચ વર્ષથી ઓછી ઉંમરનાં ઉમરની તુલનામાં ઓછી ઊંચાઈ ધરાવતા બાળકો	૫૧.૭	૩૮.૫	૩૯.૦

5	પાંચ વર્ષથી ઓછી ઉંમરના ઊંચાઈની તુલનાએ ઓછુ વજન ધરાવતા બાળકો	૧૮.૭	૨૬.૪	૨૫.૧
૭	પાંચ વર્ષથી ઓછી ઉંમરના ઊંચાઈની તુલનાએ ગંભીર રીતે ઓછુ વજન ધરાવતા બાળકો	૫.૮	૯.૫	૧૦.૬
૮	પાંચ વર્ષથી ઓછી ઉંમરના ઓછુ વજન ધરાવતા બાળકો	૪૪.૬	૩૯.૩	૩૯.૭
૯	પાંચ વર્ષથી ઓછી ઉંમરના મેદસ્વી બાળકો	-	૧.૯	૩.૯
૧૦	૬ થી ૫૯ મહિનાના એનીમિયાગ્રસ્ત બાળકો	૬૯.૭	૬૨.૬	૭૯.૭

સ્ત્રોત: NFHS ૪ અને ૫

કોષ્ટક ૧.૧ મુજબ જન્મના એક કલાકની અંદર સ્તનપાન કરનાર ૩ વર્ષથી ઓછી ઉંમરના બાળકો ૨૦૦૫-૦૬માં ૨૭.૧ ટકા, ૨૦૧૫-૧૬માં ૪૯.૯ ટકા અને ૨૦૧૯-૨૦માં ૩૭.૪ ટકા હતા. જેમાં વર્ષ ૨૦૦૫-૦૬ની તુલનાએ વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬માં ૨૨.૮ ટકા વધારો અને વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬ની તુલનાએ વર્ષ ૨૦૧૯-૨૦માં ૧૨.૧ ટકા ઘટાડો થયો હતો. ૬ મહિનાથી ઓછી ઉંમરનાં ૨૦૦૫-૦૬માં ૪૭.૮ ટકા બાળકો, ૨૦૧૫-૧૬માં ૫૫.૮ ટકા બાળકો અને વર્ષ ૨૦૧૯-૨૦માં ૬૫.૦ ટકા બાળકો માત્ર સ્તનપાન પર આધારિત હતા, જેમાં વર્ષ ૨૦૦૫-૦૬ની તુલનાએ વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬માં ૮ ટકા અને ૨૦૧૯-૨૦માં ૧૭.૨ ટકા વધારો થયેલ જોવા મળે છે. ૬ થી ૮ મહિનાના વર્ષ ૨૦૦૫-૦૬માં ૫૪.૧ ટકા બાળકો. વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬માં ૪૯.૪ ટકા અને વર્ષ ૨૦૧૯-૨૦માં ૪૨.૦ ટકા બાળકો માતાના દુધની સાથે ઘન અને અર્ધ-ઘન ખોરાક મેળવતા હતા. જેમાં વર્ષ ૨૦૦૫-૦૬ની તુલનાએ વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬ અને વર્ષ ૨૦૧૯-૨૦ બંનેમાં ઘટાડો થયેલ જોવા મળે છે. ૬ થી ૨૩ મહિનાના વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬માં ૫.૨ ટકા બાળકોને અને વર્ષ ૨૦૧૯-૨૦માં ૫.૯ ટકા બાળકોને પુરતો ખોરાક મળતો હતો. પાંચ વર્ષથી ઓછી ઉંમરના

ઉંમરની તુલનામાં ઓછી ઊંચાઈ ધરાવતા બાળકો વર્ષ ૨૦૦૫-૦૬માં ૫૧.૭ ટકા, વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬માં ૩૮.૫ ટકા અને વર્ષ ૨૦૧૯-૨૦માં ૩૯.૦ ટકા હતા. જેમાં વર્ષ ૨૦૦૫-૦૬ની તુલનાએ વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬માં ૧૩ ટકા અને વર્ષ ૨૦૧૯-૨૦માં ૧૨.૭ ટકા ઘટાડો થયો છે. જ્યારે વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬ની તુલનાએ વર્ષ ૨૦૧૯-૨૦માં ૦.૫ ટકા વધારો થયો છે. પાંચ વર્ષથી ઓછી ઉંમરના ઊંચાઈની તુલનામાં ઓછું વજન ધરાવતા બાળકો વર્ષ ૨૦૦૫-૦૬માં ૧૮.૭ ટકા, વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬માં ૨૬.૪ ટકા અને વર્ષ ૨૦૧૯-૨૦માં ૨૫.૧ ટકા હતા. જેમાં વર્ષ ૨૦૦૫-૦૬ની તુલનાએ વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬માં ૭.૭ ટકા વધારો અને વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬ની તુલનાએ વર્ષ ૨૦૧૯-૨૦માં ૧.૩ ટકા ઘટાડો થયો છે. પાંચ વર્ષથી ઓછી ઉંમરના ઊંચાઈની તુલનામાં ગંભીર રીતે ઓછું વજન ધરાવતા બાળકો વર્ષ ૨૦૦૫-૦૬માં ૫.૮ ટકા, વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬માં ૯.૫ ટકા અને વર્ષ ૨૦૧૯-૨૦માં ૧૦.૬ ટકા હતા. જેમાં વર્ષ ૨૦૦૫-૦૬ની તુલનામાં ૨૦૧૫-૧૬માં ૩.૭ ટકા અને વર્ષ ૨૦૧૯-૨૦માં ૪.૮ ટકા વધારો થયેલ જોવા મળે છે. પાંચ વર્ષથી ઓછી ઉંમરના ઓછા વજનવાળા બાળકો વર્ષ ૨૦૦૫-૦૬માં ૪૪.૬ ટકા, વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬માં ૩૯.૩ ટકા અને વર્ષ ૨૦૧૯-૨૦માં ૩૯.૭ ટકા હતા. જેમાં વર્ષ ૨૦૦૫-૦૬ની તુલનામાં ૨૧૫-૧૬માં ૫.૩ ટકા ઘટાડો થયો છે અને વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬ની તુલનાએ વર્ષ ૨૦૧૯-૨૦માં ૦.૪ ટકા વધારો થયો છે. પાંચ વર્ષથી ઓછી ઉંમરના મેદસ્વી બાળકો વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬માં ૧.૯ ટકા હતા જેમાં વધારો થઈ ૨૦૧૯-૨૦માં ૩.૯ ટકા થયા હતા. ૬ થી ૫૯ મહિનાના એનીમિયાગ્રસ્ટ બાળકો વર્ષ ૨૦૦૫-૦૬માં ૬૯.૭ ટકા, વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬માં ૬૨.૬ ટકા અને વર્ષ ૨૦૧૯-૨૦માં ૭૯.૭ ટકા બાળકો હતા. જેમાં વર્ષ ૨૦૦૫-૦૬ની તુલનામાં વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬માં ૭.૧ ટકા ઘટાડો થયો હતો અને વર્ષ ૨૦૧૯-૨૦માં ૧૦ ટકા વધારો થયો હતો.

કોષ્ટક ૧.૨ ગુજરાતમાં બાળ રસીકરણની સ્થિતિ

ક્રમ	બાળ રસીકરણ	૨૦૦૫-૦૬	૨૦૧૫-૧૬	૨૦૧૯-૨૦
૧	૧૨ થી ૨૩ મહિનાની ઉંમરનાં બાળકોને સંપૂર્ણપણે આપવામાં આવેલ રસીનું પ્રમાણ	૪૫.૨	૭૮.૯	૮૫.૦

	(रसीकरण कार्डमांथी मणेल माहितीना आधारे)			
२	BCG रसी प्राप्त करनार १२ थी २३ महिनाना बाणको	८६.४	८७.८	८४.७
३	DPT रसीना ३ डोज मेणवना १२ थी २३ महिनाना बाणको	६१.४	७२.७	८६.१
४	पोलीयो रसीना ३ डोज मेणवना १२ थी २३ महिनाना बाणको	६५.३	६२.३	७८.६
५	ओरीनो प्रथम डोज मेणवना १२ थी २३ महिनाना बाणको	६५.७	७५.०	८६.८
६	ओरीनो बीजे डोज मेणवना १२ थी २३ महिनाना बाणको	-	-	२७.३
७	रोटावायरस रसीना ३ डोज मेणवना १२ थी २३ महिनाना बाणको	-	-	२.२
८	पेन्टा अने हेपेटाईटीस रसीना ३ डोज मेणवना १२ थी २३ महिनाना बाणको	-	३८.६	८४.८
९	छेल्ला ६ महिनामां विटामिन A नो डोज मेणवना ८ थी ५८ महिनाना बाणको	१२.८	७१.२	८५.३
१०	मोटाभागनी रसी जहेर आरोग्य सुविधा हेकण मेणवेल १२ थी २३ महिनाना बाणको	८२.२	८७.१	८२.१
११	मोटाभागनी रसी भानगी आरोग्य सुविधा	१५.१	१२.६	७.६

	હેઠળ મેળવેલ ૧૨ થી ૨૩ મહિનાના બાળકો			
--	------------------------------------	--	--	--

સ્ત્રોત: NFHS ૪ અને ૫

કોષ્ટક ૧.૨માં દર્શાવ્યા મુજબ રસીકરણ કાર્ડમાંથી પ્રાપ્ત થયેલ માહિતીના આધારે ૧૨ થી ૨૩ મહિનાની ઉંમરનાં સંપૂર્ણ રસી મેળવનાર બાળકો વર્ષ ૨૦૦૫-૦૬માં ૪૫.૨ ટકા, વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬માં ૭૮.૯ ટકા અને વર્ષ ૨૦૧૯-૨૦માં ૮૫.૦ ટકા હતા. જેમાં ૨૦૦૫-૦૬ની તુલનામાં વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬માં ૩૩ ટકા અને વર્ષ ૨૦૧૯-૨૦માં ૩૯.૮ ટકા વધારો થયેલ જોવા મળે છે. ૧૨ થી ૨૩ મહિનાના BCG રસી પ્રાપ્ત કરનાર બાળકો વર્ષ ૨૦૦૫-૦૬માં ૮૬.૪ ટકા, વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬માં ૮૭.૯ ટકા અને વર્ષ ૨૦૧૯-૨૦માં ૯૪.૭ ટકા હતા. જેમાં વર્ષ ૨૦૦૫-૦૬ની તુલનામાં વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬માં ૧.૫ ટકા અને વર્ષ ૨૦૧૯-૨૦ની તુલનામાં ૮.૩ ટકા વધારો થયો હતો. ૧૨ થી ૨૩ મહિનાના DPT રસીના ૩ ડોઝ મેળવનાર બાળકો વર્ષ ૨૦૦૫-૦૬માં ૬૧.૪ ટકા, વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬માં ૭૨.૭ ટકા અને વર્ષ ૨૦૧૯-૨૦માં ૮૬.૧ ટકા હતા. ૧૨ થી ૨૩ મહિનાના પોલીયો રસીના ૩ ડોઝ મેળવનાર બાળકો વર્ષ ૨૦૦૫-૦૬માં ૬૫.૩ ટકા, વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬માં ૬૨.૩ અને વર્ષ ૨૦૧૯-૨૦માં ૭૯.૬ ટકા બાળકો હતા. જેમાં વર્ષ ૨૦૦૫-૦૬ની તુલનાએ વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬માં ૩ ટકા ઘટાડો અને વર્ષ ૨૦૧૯-૨૦માં ૧૪.૩ ટકા વધારો જોવા મળ્યો હતો. ૧૨ થી ૨૩ મહિનાના ઓરીની રસીનો પ્રથમ ડોઝ મેળવનાર બાળકો વર્ષ ૨૦૦૫-૦૬માં ૬૫.૭ ટકા, વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬માં ૭૫.૦ ટકા અને વર્ષ ૨૦૧૯-૨૦માં ૮૬.૮ ટકા હતા અને વર્ષ ૨૦૧૯-૨૦માં ૨૭.૩ ટકા બાળકોએ ઓરીની રસીનો બીજો ડોઝ મેળવ્યો હતો. ૧૨ થી ૨૩ મહિનાના બાળકોએ વર્ષ ૨૦૧૯-૨૦માં રોટાવાયરસ રસીના ૩ ડોઝ મેળવ્યા હતા. પેન્ટા અને હેપેટાઈટીસ B રસીના ૩ ડોઝ મેળવનાર બાળકો વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬માં ૩૮.૬ ટકા અને વર્ષ ૨૦૧૯-૨૦માં ૮૪.૯ ટકા હતા. સર્વે થયાના છેલ્લા ૬ મહિનામાં ૯ થી ૫૯ મહિનાના વર્ષ ૨૦૦૫-૦૬માં ૧૨.૮ ટકા બાળકોએ, વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬માં ૭૧.૨ ટકા બાળકોએ અને વર્ષ ૨૦૧૯-૨૦માં ૮૫.૩ ટકા બાળકોએ વિટામીન A નો ડોઝ મેળવ્યો હતો. જેમાં વર્ષ ૨૦૦૫-૦૬ની તુલનાએ વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬માં ૫૮.૪ ટકા અને વર્ષ ૨૦૧૯-૨૦માં ૭૨.૫ ટકા વધારો થયો હતો. ૧૨ થી ૨૩ મહિનાના

મોટાભાગની રસી જાહેર આરોગ્ય સુવિધા હેઠળ લેનાર બાળકો વર્ષ ૨૦૦૫-૦૬માં ૮૨.૨ ટકા, ૨૦૧૫-૧૬માં ૮૭.૧ ટકા અને વર્ષ ૨૦૧૯-૨૦માં ૯૨.૧ ટકા હતા. ૧૨ થી ૨૩ મહિનાના મોટાભાગની રસી ખાનગી આરોગ્ય સુવિધા હેઠળ લેનાર બાળકો વર્ષ ૨૦૦૫-૦૬માં ૧૫.૧ ટકા, વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬માં ૧૨.૬ ટકા અને વર્ષ ૨૦૧૯-૨૦માં ૭.૬ ટકા હતા.

૧.૬ ગુજરાતમાં બાળ મૃત્યુદરના વલણો

ગુજરાતમાં બાળ મૃત્યુદરના વલણો નીચે મુજબ છે.

કોષ્ટક ૧.૩ પાંચ વર્ષથી ઓછી ઉંમરનાં બાળકોનો મૃત્યુદર

વર્ષ	ગ્રામ્ય			શહેરી			કુલ		
	સ્ત્રી બાળક	પુરુષ બાળક	કુલ	સ્ત્રી બાળક	પુરુષ બાળક	કુલ	સ્ત્રી બાળક	પુરુષ બાળક	કુલ
૨૦૧૧	૬૦	૬૦	૬૦	૪૨	૨૭	૩૫	૫૪	૪૯	૫૨
૨૦૧૨	૫૬	૫૫	૫૬	૩૭	૨૮	૩૨	૫૦	૪૬	૪૮
૨૦૧૩	૫૩	૫૩	૫૩	૩૨	૨૫	૨૮	૪૬	૪૪	૪૫
૨૦૧૪	૫૧	૫૧	૫૧	૩૧	૨૪	૨૭	૪૩	૪૦	૪૧
૨૦૧૫	૪૫	૪૯	૪૭	૩૩	૨૧	૨૬	૪૧	૩૮	૩૯
૨૦૧૬	૪૧	૪૩	૪૨	૨૦	૧૯	૧૯	૩૩	૩૩	૩૪
૨૦૧૭	૩૯	૪૦	૪૦	૨૫	૨૦	૨૨	૩૩	૩૩	૩૩
૨૦૧૮	૩૫	૩૮	૩૭	૨૧	૨૨	૨૧	૨૯	૩૨	૩૧
૨૦૧૯	૩૪	૩૪	૩૪	૧૭	૨૦	૧૯	૨૭	૨૯	૨૮

२०२०	२७	२८	२८	१६	१८	१७	२३	२५	२४
------	----	----	----	----	----	----	----	----	----

स्रोत: Sample Registration System Statistical Report 2011 to 2020.

कोष्ठक १.३માં દર્શાવ્યા મુજબ પાંચ વર્ષથી ઓછી ઉંમરનાં બાળ મૃત્યુદરમાં ૨૦૧૧ થી ૨૦૨૦ સુધીમાં ગ્રામ્ય અને શહેરી બંને વિસ્તારમાં ઘટાડો થયેલ જોવા મળે છે. ગ્રામ્ય વિસ્તારની તુલનામાં શહેરી વિસ્તારમાં પાંચ વર્ષથી ઓછી ઉંમરનાં બાળકોનું મૃત્યુદરનું પ્રમાણ ઓછું જોવા મળે છે.

કોષ્ટક ૧.૪ શિશુ મૃત્યુદરના વલણો

વર્ષ	ગ્રામ્ય	શહેરી	કુલ
૨૦૧૧	૪૮	૨૭	૪૧
૨૦૧૨	૪૫	૨૪	૩૮
૨૦૧૩	૪૩	૨૨	૩૬
૨૦૧૪	૪૩	૨૩	૩૫
૨૦૧૫	૪૧	૨૧	૩૩
૨૦૧૬	૩૮	૧૯	૩૦
૨૦૧૭	૩૬	૨૨	૩૦
૨૦૧૮	૩૩	૨૦	૨૮
૨૦૧૯	૨૯	૧૮	૨૫
૨૦૨૦	૨૭	૧૭	૨૩

સ્રોત: Sample Registration System Statistical Report 2011 to 2020.

શિશુ મૃત્યુદર એટલે દર હજાર જીવિત જન્મેલા બાળકોમાંથી ૧ વર્ષની અંદર મૃત્યુ પામતા બાળકો. કોષ્ટક ૧.૪માં દર્શાવ્યા મુજબ ૨૦૧૧ થી ૨૦૨૦ સુધીમાં શિશુ મૃત્યુદરમાં ગ્રામ્ય અને શહેરી બંને વિસ્તારમાં ઘટાડો થયેલ જોવા મળે છે. ગ્રામ્ય વિસ્તારની તુલનામાં શહેરી વિસ્તારમાં શિશુ મૃત્યુદરનું મૃત્યુદરનું પ્રમાણ ઓછું જોવા મળે છે.

કોષ્ટક ૧.૫ નવજાત મૃત્યુદરના વલણો

વર્ષ	ગ્રામ્ય	શહેરી	કુલ
૨૦૧૧	૩૫	૧૯	૩૦
૨૦૧૨	૩૩	૧૭	૨૮
૨૦૧૩	૩૧	૧૬	૨૬
૨૦૧૪	૩૦	૧૬	૨૪
૨૦૧૫	૨૯	૧૫	૨૩
૨૦૧૬	૨૭	૧૩	૨૧
૨૦૧૭	૨૬	૧૨	૨૧
૨૦૧૮	૨૪	૧૧	૧૯
૨૦૧૯	૨૨	૧૦	૧૭
૨૦૨૦	૨૦	૯	૧૬

સ્ત્રોત: Sample Registration System Statistical Report 2011 to 2020.

નવજાત મૃત્યુદર એટલે દર હજાર જીવિત જન્મેલા બાળકોમાંથી ૨૯ દિવસ સુધીમાં મૃત્યુ પામતા બાળકો. કોષ્ટક ૧.૫માં દર્શાવ્યા મુજબ ૨૦૧૧ થી ૨૦૨૦ સુધીમાં નવજાત મૃત્યુદરમાં

ગ્રામ્ય અને શહેરી બંને વિસ્તારમાં ઘટાડો થયેલ જોવા મળે છે. ગ્રામ્ય વિસ્તારની તુલનામાં શહેરી વિસ્તારમાં નવજાત મૃત્યુદરનું મૃત્યુદરનું પ્રમાણ ઓછું જોવા મળે છે.

૧.૭ તારણો

- માત્ર માતાના દૂધ પર આધારિત બાળકોમાં વધારો થયેલ જોવા મળે છે. જ્યારે માતાના દુધની સાથે ઘન અને અર્ધ-ઘન ખોરાક મેળવનાર બાળકોના પ્રમાણમાં ઘટાડો થયેલ જોવા મળે છે.
- પર્યાપ્ત ખોરાક મેળવનાર બાળકોના પ્રમાણમાં વધારો થયો હતો.
- ઊંચાઈની તુલનામાં ઓછું વજન ધરાવતા અને ઊંચાઈની તુલનામાં ગંભીર રીતે ઓછું વજન ધરાવતા બાળકોના પ્રમાણમાં વધારો થયેલ જોવા મળે છે.
- જન્મના એક કલાકની અંદર સ્તનપાન કરનાર ૩ વરસથી ઓછી ઉંમરના બાળકોના પ્રમાણમાં વર્ષ ૨૦૫૫-૦૬ની તુલનામાં વધારો થયો હતો જ્યારે વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬ની તુલનાએ ઘટાડો થયો હતો.
- પાંચ વર્ષથી ઓછી ઉંમરના ઉંમરની તુલનામાં ઓછી ઊંચાઈ અને ઓછા વજનવાળા બાળકોના પ્રમાણમાં ઘટાડો થયો છે જ્યારે વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬ની તુલનાએ ૨૦૧૯-૨૦માં આંશિક વધારો થયો છે.
- ૧૨ થી ૨૩ મહિનાના સંપૂર્ણ રસીકરણ પ્રાપ્ત કરનાર બાળકો, BCG રસી પ્રાપ્ત કરનાર બાળકો, DPT રસીના ૩ ડોઝ મેળવનારા બાળકો, ઓરીની રસીનો પ્રથમ ડોઝ મેળવનાર બાળકો, હેપેટાઈટીસ B રસીના ૩ ડોઝ મેળવનાર બાળકો, વિટામીન A નો ડોઝ મેળવનારા બાળકો, જાહેર આરોગ્ય સુવિધા હેઠળ મોટાભાગની રસી લેનાર બાળકોના પ્રમાણમાં વધારો થયો છે.
- ખાનગી આરોગ્ય સુવિધાની તુલનામાં જાહેર આરોગ્ય સુવિધા હેઠળ મોટાભાગની રસી લેવામાં આવી હતી.

Vidhyayana - ISSN 2454-8596

An International Multidisciplinary Peer-Reviewed E-Journal

www.vidhyayanaejournal.org

Indexed in: Crossref, ROAD & Google Scholar

- પોલીયો રસીના 3 ડોઝ મેળવનાર બાળકોમાં વર્ષ 2014-15માં 3 ટકા ઘટાડો થયો હતો જ્યારે વર્ષ 2014-15ની તુલનાએ વર્ષ 2016-20માં 14.3 ટકા વધારો થયો હતો.
- પાંચ વર્ષથી ઓછી ઉંમરના બાળકોના મૃત્યુદર, શિશુ મૃત્યુદર અને નવજાત મૃત્યુદરમાં 2011 થી 2020 સુધીમાં ગ્રામ્ય અને શહેરી બંને વિસ્તારમાં ઘટાડો થયેલ જોવા મળે છે. ગ્રામ્ય વિસ્તારની તુલનામાં શહેરી વિસ્તારમાં બાળ મૃત્યુદરનું પ્રમાણ ઓછું જોવા મળે છે.

संदर्भसूची

1. International institute for population sciences. (2016). National Family Health Survey-4, 2015-16 state factsheet Gujarat. https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=http://rchiips.org/nfhs/pdf/NFHS4/GJ_FactSheet.pdf&ved=2ahUKEwiIy4KVwOH_AhVubmwGHRLyAC8QFnoECCIQAQ&usg=AOvVaw2f2gqIDt0Nqgu0TGXLBjjZ
2. International institute for population sciences. (2020). National Family Health Survey-5, 2019-20 state factsheet Gujarat. https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://www.im4change.org/docs/Gujarat%2520NFHS5%2520Factsheet.pdf&ved=2ahUKEwj1garDwOH_AhXOsFYBHcE_DsUQFnoECBEQAQ&usg=AOvVaw3neWARvW4FG7zXBxGmcP60
3. Office of the Registrar General. (2013). Sample Registration System Statistical Report 2011. Ministry of Home Affairs, Government of India.
4. Office of the Registrar General. (2013). Sample Registration System Statistical Report 2012. Ministry of Home Affairs, Government of India.
5. Office of the Registrar General. (2014). Sample Registration System Statistical Report 2013. Ministry of Home Affairs, Government of India.
6. Office of the Registrar General. (2015). Sample Registration System Statistical Report 2014. Ministry of Home Affairs, Government of India.
7. Office of the Registrar General. (2016). Sample Registration System Statistical Report 2015. Ministry of Home Affairs, Government of India.
8. Office of the Registrar General. (2017). Sample Registration System Statistical Report 2016. Ministry of Home Affairs, Government of India.
9. Office of the Registrar General. (2018). Sample Registration System Statistical Report 2017. Ministry of Home Affairs, Government of India.
10. Office of the Registrar General. (2020). Sample Registration System Statistical Report 2018. Ministry of Home Affairs, Government of India.
11. Office of the Registrar General. (2022). Sample Registration System Statistical Report 2019. Ministry of Home Affairs, Government of India.

Vidhyayana - ISSN 2454-8596

An International Multidisciplinary Peer-Reviewed E-Journal

www.vidhyayanaejournal.org

Indexed in: Crossref, ROAD & Google Scholar

12. Office of the Registrar General. (2022). Sample Registration System Statistical Report 2020. Ministry of Home Affairs, Government of India.
13. Soni, J. Sheikh, F. S., Saha, S, Wanjari, M. B., & Saxena, D. (2023). Nutritional Indicators for Gujarat, Its Determinants and Recommendation: A Comparative Study of National Family Health Survey-4 and National Family Health Survey-5. Cureus.